

ТЕМА 3. ЧЕСНІСТЬ, НЕПІДКУПНІСТЬ ТА ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВНИКА

План:

1. Чесність та непідкупність як фундаментальні принципи професійної етики правника
2. Вимоги щодо несумісності правничої діяльності з іншими видами діяльності
3. Поняття та види конфлікту інтересів у діяльності правника
4. Механізми виявлення та запобігання конфлікту інтересів
5. Етичні аспекти отримання подарунків та інших благ у зв'язку з професійною діяльністю
6. Декларування майна, доходів та видатків правників: етичний вимір
7. Етичні дилеми у ситуаціях потенційного конфлікту інтересів та способи їх вирішення
8. Практичні аспекти реалізації принципу «чистих рук» у професійній діяльності правника

1. Чесність та непідкупність як фундаментальні принципи професійної етики правника

Чесність та непідкупність є наріжними каменями професійної етики правника, без яких неможливо уявити ефективне функціонування правової системи та забезпечення верховенства права в державі. Ці принципи закріплені як у національному законодавстві України, так і в міжнародних документах, що регулюють правничу діяльність.

Відповідно до *Правил адвокатської етики* (затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017 року, зі змінами), принцип чесності та добросовісності визначений у статті 11, яка встановлює: «Адвокат зобов'язаний виконувати свої професійні обов'язки чесно і добросовісно, сумлінно дотримуватися всіх правил, передбачених цими Правилами».

У міжнародному контексті варто звернути увагу на *Бангалорські принципи поведінки суддів* (схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року), які у пункті 3 визначають непідкупність як невід'ємну якість судді, а саме: «Непідкупність має першорядне значення для належного виконання суддею своїх обов'язків».

Згідно з *Законом України «Про судоустрій і статус суддів»* від 02.06.2016 № 1402-VIII, стаття 56 встановлює обов'язок судді дотримуватися присяги, в якій зазначено зобов'язання бути чесним і сумлінним при виконанні своїх обов'язків.

Принцип непідкупності також відображений у *Законі України «Про запобігання корупції»* від 14.10.2014 № 1700-VII, який поширюється на більшість правників, що працюють у державних органах, та встановлює стандарти доброчесної поведінки.

Для прокурорів у *Кодексі професійної етики та поведінки прокурорів* (затвердженому Всеукраїнською конференцією прокурорів 27.04.2017) визначено, що «прокурор повинен постійно дбати про свою компетентність, професійну честь і гідність».

Принципи чесності та непідкупності мають кілька *важливих аспектів у діяльності правника*:

- *Інтелектуальна чесність* – вимагає від правника об'єктивного аналізу фактів та правових питань, навіть якщо це суперечить його особистим поглядам або інтересам клієнта.

- *Фінансова непідкупність* – передбачає відмову від неправомірної вигоди та прозорість фінансових відносин з клієнтами та іншими суб'єктами.

- *Моральна цілісність* – зобов'язує правника дотримуватися високих етичних стандартів як у професійній діяльності, так і в приватному житті.

- *Процесуальна чесність* – вимагає дотримання правил судочинства та етичних норм при здійсненні процесуальних дій.

Порушення принципів чесності та непідкупності призводить не лише до юридичної відповідальності правника, але й до підриву довіри до правової системи загалом, що має значно серйозніші наслідки для суспільства.

2. Вимоги щодо несумісності правничої діяльності з іншими видами діяльності

Законодавство України встановлює чіткі обмеження щодо сумісництва правничої діяльності з іншими видами діяльності. Ці обмеження спрямовані на забезпечення незалежності та об'єктивності правників при виконанні ними своїх професійних обов'язків.

Для *суддів* відповідно до статті 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що суддя не може поєднувати свою діяльність із:

- підприємницькою або адвокатською діяльністю;
- будь-якою іншою оплачуваною роботою (крім викладацької, наукової чи творчої);
- входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку;
- належати до політичної партії чи професійної спілки;
- виявляти прихильність до них;
- брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках.

Для *адвокатів* стаття 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI передбачає, що несумісною з діяльністю адвоката є:

- робота на посадах осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»;
- військова або альтернативна (невійськова) служба;
- нотаріальна діяльність;
- судово-експертна діяльність.

Прокурорам згідно зі статтею 18 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII заборонено:

- займатися підприємницькою діяльністю;
- виконувати іншу оплачувану роботу (за винятком викладацької, наукової і творчої діяльності);
- входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів підприємств або організацій, що мають на меті одержання прибутку.

Для *нотаріусів* відповідно до статті 3 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII встановлено, що нотаріальна діяльність несумісна з:

- підприємницькою або адвокатською діяльністю;
- заняттям судовою експертизою;
- перебуванням на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб;
- виконанням іншої оплачуваної роботи, крім викладацької, наукової і творчої діяльності.

Варто зазначити, що Закон України «Про запобігання корупції» встановлює додаткові обмеження для всіх правників, які є державними службовцями або прирівняними до них особами.

Важливим елементом забезпечення несумісності є вимога про повідомлення про потенційний конфлікт інтересів. Так, відповідно до статті 28 Закону України «Про запобігання корупції», особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зобов'язані вживати заходів щодо недопущення будь-якої можливості виникнення конфлікту інтересів.

3. Поняття та види конфлікту інтересів у діяльності правника

Конфлікт інтересів є однією з ключових етичних та правових проблем у професійній діяльності правника. Законодавство України та міжнародні стандарти приділяють значну увагу цьому питанню.

Закон України «Про запобігання корупції» визначає два основних *види конфлікту інтересів*:

– *Потенційний конфлікт інтересів* (стаття 1) – наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

– *Реальний конфлікт інтересів* (стаття 1) – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

У діяльності правника можна виділити такі *типи конфлікту інтересів*:

1. За суб'єктами конфлікту:

– Особистий конфлікт інтересів – коли особисті інтереси правника суперечать інтересам клієнта або публічним інтересам.

– Клієнтський конфлікт інтересів – коли інтереси одного клієнта суперечать інтересам іншого клієнта.

– *Інституційний конфлікт інтересів* – коли інтереси організації, в якій працює правник, суперечать інтересам клієнта або публічним інтересам.

2. За часом виникнення:

– Поточний конфлікт інтересів – виникає під час виконання правником своїх професійних обов'язків.

– Майбутній конфлікт інтересів – може виникнути в майбутньому в результаті прийнятих рішень або дій.

– Ретроспективний конфлікт інтересів – пов'язаний з попередньою діяльністю правника.

3. За змістом інтересу:

– Фінансовий конфлікт інтересів – пов'язаний з матеріальною вигодою.

– Нефінансовий конфлікт інтересів – пов'язаний з особистими, сімейними, соціальними та іншими нематеріальними інтересами.

Для *адвокатів* у статті 9 Правил адвокатської етики встановлено, що адвокат не може представляти або захищати клієнта, а також надавати йому правову допомогу, якщо:

– адвокат надає правову допомогу іншій особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася щодо надання правової допомоги;

– адвокат, який є членом органу адвокатського самоврядування, розглядає скаргу на дії іншого адвоката, якщо він раніше надавав правову допомогу особі, яка звернулася зі скаргою, або особі, стосовно якої адвокат, що розглядає скаргу, раніше надавав правову допомогу;

– адвокат брав участь у цій справі або пов'язаний з нею справою як суддя, слідчий, прокурор, нотаріус, посадова особа, яка приймала адміністративні рішення;

– у справі бере або брав участь інший адвокат, з яким адвокат перебуває у сімейних стосунках, стосунках пов'язаних із шлюбом, родинних відносинах, а також коли є спільне помешкання, спільний побут, спільні та тісні особисті стосунки.

Для *суддів* у статті 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що суддя не може брати участь у розгляді справи, якщо є реальні чи потенційні конфлікти інтересів. Деталізація підстав для відводу судді міститься у процесуальних кодексах (стаття 75 КПК, стаття 36 ЦПК, стаття 33 ГПК, стаття 36 КАС).

4. Механізми виявлення та запобігання конфлікту інтересів

Законодавство України та етичні кодекси професій правників передбачають низку механізмів виявлення та запобігання конфлікту інтересів. Ці механізми є важливою гарантією забезпечення неупередженості та об'єктивності правників під час виконання ними своїх професійних обов'язків.

Механізми виявлення конфлікту інтересів:

– *Самоідентифікація* – правник самостійно виявляє наявність потенційного або реального конфлікту інтересів. Згідно з Законом України «Про запобігання корупції», особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зобов'язані вживати заходів щодо недопущення виникнення конфлікту інтересів (стаття 28).

– *Зовнішнє виявлення* – конфлікт інтересів може бути виявлений керівником органу, підрозділом з питань запобігання корупції, НАЗК або іншими уповноваженими суб'єктами.

– *Декларування інтересів* – правники, які є державними службовцями або прирівняними до них особами, зобов'язані подавати декларації, які можуть містити інформацію про потенційні конфлікти інтересів.

– *Повідомлення клієнтом* – клієнт може повідомити про наявність потенційного конфлікту інтересів, якщо йому відомо про обставини, що можуть його спричинити.

Механізми запобігання конфлікту інтересів:

1. *Повідомлення про конфлікт інтересів* – відповідно до статті 28 Закону України «Про запобігання корупції», особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зобов'язані:

- повідомити не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли особа дізналася чи повинна була дізнатися про наявність у неї реального чи потенційного конфлікту інтересів безпосереднього керівника;

- не вчиняти дій та не приймати рішень в умовах реального конфлікту інтересів;

- вжити заходів щодо врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів.

2. *Заборона представництва при конфлікті інтересів* – згідно зі статтею 28 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокату забороняється укладати договір про надання правової допомоги в разі конфлікту інтересів.

3. *Відвід та самовідвід* – для суддів, прокурорів та інших учасників судового процесу процесуальне законодавство передбачає інститути відводу та самовідводу при наявності конфлікту інтересів. Наприклад, стаття 75 КПК України встановлює підстави для відводу судді, а стаття 77 – для відводу прокурора.

4. *Зовнішнє врегулювання конфлікту інтересів* – згідно зі статтею 29 Закону України «Про запобігання корупції», зовнішнє врегулювання конфлікту інтересів здійснюється шляхом:

- усунення особи від виконання завдання;
- застосування зовнішнього контролю за виконанням особою відповідного завдання;
- обмеження доступу особи до певної інформації;
- перегляду обсягу службових повноважень особи;
- переведення особи на іншу посаду;
- звільнення особи.

5. *Обмеження спільної роботи близьких осіб* – відповідно до статті 27 Закону України «Про запобігання корупції», особи, зазначені у підпунктах «а», «в»-«з» пункту 1 частини першої статті 3 цього Закону, не можуть мати у прямому підпорядкуванні близьких їм осіб або бути прямо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам.

6. *Превентивні заходи* – включають навчання, консультування та інформування правників щодо запобігання конфлікту інтересів. НАЗК проводить навчальні заходи та надає роз'яснення щодо застосування законодавства про запобігання корупції.

5. *Етичні аспекти отримання подарунків та інших благ у зв'язку з професійною діяльністю*

Отримання подарунків та інших благ правниками у зв'язку з їхньою професійною діяльністю є сферою, що потребує особливої етичної та правової регуляції. Законодавство України встановлює суворі обмеження щодо цього питання для більшості категорій правників.

Загальні правові обмеження:

Закон України «Про запобігання корупції» в статтях 23-24 встановлює загальні правила щодо подарунків для осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

– *Заборона приймати подарунки:* у зв'язку із здійсненням діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; від підлеглих осіб.

– *Обмеження щодо вартості подарунків:* дозволяється отримувати подарунки, які відповідають загальновизнаним уявленням про гостинність, якщо вартість таких подарунків не перевищує один прожитковий мінімум для працездатних осіб, встановлений на день прийняття подарунка, одноразово, а сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, не перевищує двох прожиткових мінімумів, встановлених для працездатної особи на 1 січня того року, в якому прийнято подарунки.

– *Передача подарунків у державну або комунальну власність:* подарунки, одержані як подарунки державі, територіальній громаді, державним або комунальним установам чи організаціям, є відповідно державною або комунальною власністю і передаються органу, установі чи організації.

Особливості для різних категорій правників:

– *Для суддів:* Стаття 375 Кодексу адміністративного судочинства України, стаття 62 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» забороняють суддям приймати подарунки або інші блага, що можуть вплинути на їхню неупередженість.

– *Для адвокатів:* Стаття 12 Правил адвокатської етики визначає, що «адвокат має керуватися верховенством права і дбати про свою професійну незалежність та свободу при здійсненні адвокатської діяльності», що включає

уникнення ситуацій, коли отримання подарунків може вплинути на незалежність.

– *Для прокурорів:* Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів (п. 3 розділу II) встановлює, що прокурор має уникати особистих зв'язків, фінансових і ділових взаємовідносин, що можуть вплинути на неупередженість та об'єктивність виконання ним службових обов'язків.

– *Для нотаріусів:* Правила професійної етики нотаріусів України (п. 5.2) визначають, що «нотаріуси не мають права використовувати свої повноваження та професійні знання для задоволення особистих інтересів або інтересів інших осіб».

Етичні дилеми та їх вирішення:

– *Розмежування подарунків та хабарів.* Подарунок – безоплатна передача речі або права на неї з доброї волі дарувальника без очікування зустрічних дій. Хабар – неправомірна вигода, що надається з метою схилити особу до виконання чи невиконання певних дій.

– *Подарунки від клієнтів після завершення справи.* Навіть після завершення справи правник має оцінити, чи не може такий подарунок створити враження про упередженість або вдячність за певні дії.

– *Подарунки на свята.* Символічні подарунки з нагоди загальноприйнятих свят, як правило, допустимі, але їх вартість має відповідати встановленим законом обмеженням.

– *Участь у заходах, організованих клієнтами.* Запрошення на обіди, вечері, культурні заходи можуть бути прийняті, якщо вони не впливають на незалежність та неупередженість правника.

Правнику рекомендується при вирішенні питання про можливість прийняття подарунку керуватися правилом: «Якщо є сумніви – відмовся».

6. Декларування майна, доходів та видатків правників: етичний вимір

Декларування майна, доходів та видатків є одним із ключових механізмів забезпечення прозорості та доброчесності у діяльності правників, особливо тих, хто займає публічні посади. Цей інструмент має не лише правовий, але й важливий етичний вимір.

Правова основа декларування:

– *Закон України «Про запобігання корупції»* встановлює обов'язок для осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, подавати декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (стаття 45).

– *Закон України «Про судоустрій і статус суддів»* містить додаткові вимоги щодо декларування для суддів, включаючи декларацію родинних зв'язків та декларацію доброчесності (статті 61, 62).

– *Закон України «Про прокуратуру»* передбачає, що прокурори подають декларації відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» (стаття 19).

– Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не містить вимог щодо декларування майна, доходів та видатків для адвокатів, які не є державними службовцями.

Етичні аспекти декларування:

– *Прозорість як етична цінність*: декларування сприяє прозорості у діяльності правників, що є важливою етичною цінністю в демократичному суспільстві; прозорість підвищує довіру суспільства до правової системи та її представників.

– *Підзвітність перед суспільством*: правники, особливо ті, хто працює у державних органах, мають бути підзвітними перед суспільством; декларування є одним із механізмів такої підзвітності.

– *Конфлікт між прозорістю та приватністю*: виникає етична дилема між необхідністю забезпечення прозорості та правом на приватність; законодавство має знаходити баланс між цими двома цінностями.

– *Добровільне декларування*: хоча адвокати та інші правники, які не працюють у державних органах, не зобов'язані подавати декларації, деякі з них роблять це добровільно для підвищення довіри клієнтів.

– *Відповідальність за декларування*: стаття 366-2 Кримінального кодексу України встановлює відповідальність за декларування недостовірної інформації; стаття 172-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення вимог фінансового контролю.

Міжнародні стандарти:

– *Конвенція ООН проти корупції* (ратифікована Законом України від 18.10.2006) у статті 8 передбачає, що кожна держава-учасниця запроваджує заходи та системи, які зобов'язують державних посадових осіб надавати відповідним органам декларації про позаслужбову діяльність, заняття, інвестиції, активи та значні дарунки або прибутки, у зв'язку з якими може виникнути конфлікт інтересів стосовно їхніх функцій як державних посадових осіб.

– *Рекомендація № R (2000) 10 Комітету Міністрів Ради Європи* державам-членам щодо кодексів поведінки державних службовців передбачає, що державний службовець, який займає посаду, на якій на його службові обов'язки може вплинути його особиста чи приватна заінтересованість, повинен відповідно до закону регулярно заявляти про характер і розмір цієї заінтересованості.

7. Етичні дилеми у ситуаціях потенційного конфлікту інтересів та способи їх вирішення

Правники у своїй професійній діяльності часто стикаються з етичними дилемами, пов'язаними з потенційним конфліктом інтересів. Такі ситуації вимагають виваженого підходу та розуміння етичних принципів, що лежать в основі професії.

Типові етичні дилеми у діяльності правників:

1. *Одночасне представництво клієнтів з конкуруючими інтересами.* Приклад: адвокат отримує пропозицію представляти клієнта, інтереси якого можуть суперечити інтересам іншого наявного клієнта. *Вирішення:* Стаття 9 Правил адвокатської етики забороняє адвокату представляти або захищати одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими, або з високим ступенем вірогідності можуть стати суперечливими.

2. *Особисті зв'язки з учасниками процесу.* Приклад: суддя виявляє, що одна зі сторін у справі – його далекий родич або друг. *Вирішення:* Згідно зі статтею 36 ЦПК України, судді належить заявити самовідвід. Якщо суддя не заявляє самовідвід, сторона може заявити відвід.

3. *Перехід між приватним і публічним сектором.* Приклад: прокурор вирішує перейти на роботу до юридичної фірми, клієнтами якої є особи, щодо яких він здійснював процесуальне керівництво. *Вирішення:* Згідно зі статтею 26 Закону України «Про запобігання корупції», особам, які припинили діяльність в органах державної влади, забороняється протягом року представляти інтереси будь-якої особи у справах, в яких вони брали участь як представники держави.

4. *Отримання інформації від колишнього клієнта, що може бути корисною для нового клієнта.* Приклад: адвокат отримав конфіденційну інформацію від колишнього клієнта, яка може бути використана на користь нового клієнта. *Вирішення:* Стаття 10 Правил адвокатської етики зобов'язує адвоката зберігати конфіденційність інформації, отриманої від клієнта, і після припинення надання правової допомоги.

5. *Конфлікт між обов'язком зберігати конфіденційність і обов'язком повідомити про правопорушення.* Приклад: адвокат дізнається від клієнта про плани вчинити тяжкий злочин. *Вирішення:* Відповідно до статті 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокат має право розкрити конфіденційну інформацію в обмеженому обсязі для запобігання вчиненню особливо тяжких злочинів.

Загальні підходи до вирішення етичних дилем:

1. Застосування тесту «розумної третьої особи» – оцінка ситуації з позиції стороннього спостерігача. Питання: «Чи вважала б розумна, добре поінформована третя особа дії правника неупередженими та етично прийнятними?»

2. Принцип прозорості – відкрите обговорення потенційного конфлікту інтересів з усіма зацікавленими сторонами.

3. Принцип пріоритету інтересів клієнта – при конфлікті між особистими інтересами правника та інтересами клієнта, перевага має надаватися останнім.

4. Принцип попередження – краще уникнути ситуації потенційного конфлікту інтересів, ніж потім мати справу з його наслідками.

5. Консультація з колегами – обговорення складних етичних ситуацій з досвідченими колегами або комітетами з етики при професійних асоціаціях.

6. Документування рішень – фіксація процесу прийняття рішень та обґрунтування вибору в ситуації етичної дилеми.

8. Практичні аспекти реалізації принципу «чистих рук» у професійній діяльності правника

Принцип «чистих рук» є фундаментальним етичним принципом у діяльності правника, який походить з англосаксонської правової традиції і означає, що особа, яка звертається за судовим захистом, повинна мати «чисті руки», тобто діяти добросовісно і без наміру зловживати правом. У контексті професійної етики правника цей принцип набуває ширшого значення і стосується моральної чистоти та доброчесності у всіх аспектах діяльності.

Практичні аспекти реалізації принципу «чистих рук»:

1. *Прозорість гонорарів та фінансових відносин з клієнтами:* чітке визначення умов оплати послуг у договорі про надання правової допомоги; надання клієнту детальної інформації про витрати та видатки; уникнення непрозорих фінансових схем та «відкатів».

2. *Уникнення неправомірного впливу на свідків та учасників процесу:* заборона підкупу свідків або експертів; відмова від використання особистих зв'язків для впливу на суддів; дотримання принципу рівності сторін у процесі.

3. *Чесне ставлення до доказів та фактів:* відмова від фальсифікації доказів; уникнення введення суду в оману щодо фактичних обставин справи; дотримання принципу об'єктивності при оцінці доказів.

4. *Добросовісне застосування правових норм:* уникнення маніпуляцій з тлумаченням закону; відмова від зловживання процесуальними правами; дотримання принципу верховенства права.

5. *Відповідальне ставлення до конфіденційної інформації:* збереження адвокатської таємниці; захист персональних даних клієнтів; уникнення несанкціонованого розголошення інформації, отриманої від клієнта.

6. *Дотримання професійної етики у відносинах з колегами:* повага до колег-правників та інших учасників процесу; уникнення недобросовісної конкуренції; дотримання правил професійної етики у публічних виступах та соціальних медіа.

7. *Підвищення професійної кваліфікації:* постійне вдосконалення професійних знань та навичок; відмова від ведення справ у сферах, де правник не має достатньої компетенції; слідування за змінами у законодавстві та судовій практиці.

8. *Суспільна відповідальність:* участь у розвитку правової системи та утвердженні верховенства права; надання правової допомоги рго bono для соціально вразливих верств населення; участь у просвітницькій діяльності з правових питань.

Наслідки порушення принципу «чистих рук»:

1. Юридичні наслідки:

– Дисциплінарна відповідальність: догана, зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю.

– Адміністративна відповідальність за порушення вимог щодо запобігання корупції.

– Кримінальна відповідальність за корупційні злочини, фальсифікацію доказів, шахрайство тощо.

2. *Репутаційні наслідки:*

– Втрата довіри з боку клієнтів.

– Погіршення репутації серед колег-правників.

– Негативний вплив на репутацію правничої професії загалом.

3. *Моральні наслідки:*

– Втрата моральної цілісності та самоповаги.

– Професійне вигорання та розчарування в професії.

– Негативний вплив на якість життя та психологічне благополуччя.

Принцип «чистих рук» вимагає від правника постійної моральної рефлексії та готовності відмовитися від особистої вигоди заради збереження професійної честі та гідності. У світі, де правові відносини стають все складнішими, а спокуси відступити від етичних норм – все сильнішими, саме моральна цілісність правника стає запорукою справедливого та ефективного функціонування правової системи.

Як зазначав відомий американський суддя Бенджамін Кардозо: «Честь судді полягає в його чесності, сміливості, здоровому глузді та людяності». Ці слова можна застосувати до всіх представників правничої професії, для яких принцип «чистих рук» має бути не абстрактним ідеалом, а щоденною практикою.